

WOLNA ELEKCJA I ZASADY JEJ FUNKCJONOWANIA

Bezkrólewie – okres między śmiercią jednego monarchy, a koronacją następnego.

Wolna elekcja (elekcja viritim) – wybór króla przez szlachtę, w którym każdy szlachcic mógł wziąć udział osobiście. Szlachta głosowała na zjeździe województwami w obecności posłów, którzy odnosili jej głosy do senatu; wybór króla ogłaszał marszałek, mianował natomiast prymas.

Interrex – osoba zastępująca króla podczas bezkrólewia; zwoływał sejm, sejmiki, reprezentował państwo na zewnątrz i kierował administracją do czasu objęcia władzy przez nowego króla.

Konfederacja – związek szlachty, który powstał dla osiągnięcia określonego celu. Decyzje zapadały większością głosów).

Rokosz – zbrojne wystąpienie szlachty przeciw królowi pod hasłem obrony zagrożonych swobód i wolności. Inaczej – zbrojna konfederacja szlachty zawiązana przeciw królowi.

1. Pierwsze bezkrólewie po śmierci Zygmunta II Augusta 1572 – 1573

Po śmierci Zygmunta II Augusta (1572), ostatniego władcy z dynastii jagiellońskiej, trzeba było określić sposób obioru nowego władcy.

W okresie I wielkiego bezkrólewia rywalizowali między sobą katolicy skupieni wokół prymasa Jakuba Uchańskiego; protestanci byli skupieni wokół marszałka wielkiego koronnego Jana Firleja. Spór dotyczył organizacji bezkrólewia, zasad powołania nowego króla. O zasadach wyboru nowego króla miał zdecydować sejm konwokacyjny zwołany w styczniu 1573 r. do Warszawy.

Postanowiono, że nowy monarcha zostanie wybrany na drodze wolnej elekcji (**elekcji viritim**). W **wolnej elekcji** mógł wziąć udział każdy szlachcic. Musiał jednak stawić się osobiście na polu elekcyjnym. Do dyspozycji miał 1 głos. Sejm konwokacyjny został zawiązany pod laską konfederacji by nikt nie mógł go zerwać.

Na sejmie ustalono czas i miejsce wolnej elekcji - nowy monarcha miał zostać wybrany we wsi Kamień pod Warszawą w kwietniu 1573 r. (Ostatecznie utrwaliło się, że elekcje odbywały się na Woli pod Warszawą).

Ustalono, że najwyższą władzę w państwie będzie sprawował **interrex**, którym został **prymas Jakub Uchański** (od tej pory interrexem zawsze zostawał prymas). **Marszałek wielki koronny Jan Firlej** miał strzec porządku publicznego podczas bezkrólewia, a w szczególności w czasie samej elekcji Władzę w poszczególnych ziemiach i województwach miały sprawować **sejmiki kapturowe**. Tych, którzy łamali prawo miały sędzić sądy kapturowe.

Obawiano się, że przyszedłszy król może zachwiać równowagę religijną. Dlatego na sejmie **uchwalono konfederację warszawską – 28./29.01.1573 r.** Wprowadzała ona równouprawnienie różnowierców = innowierców i katolików, gwarantowała wieczny pokój religijny i tolerancję religijną w Polsce.

Kandydaci do tronu polskiego:

- arcyksiążę Ernest Habsburg – syn cesarza Maksymiliana II; miał poparcie części magnaterii
- Henryk Walezy – brat króla Francji Karola IX Walezjusza, brał udział w rzezi hugenotów podczas *nocy św. Bartłomieja*; popierała go część hierarchii kościelnej
- car Iwan IV Groźny – popierała go część szlachty litewskiej i ruskiej
- Jan III Waza – król Szwecji, mąż Katarzyny Jagiellonki
- Stefan Batory, gospodar Siedmiogrodu

Obawiano się, że nowy monarcha może naruszyć porządek prawny Rzeczypospolitej. Dlatego spisano artykuły, które zawierały najważniejsze zasady ustrojowe Rzeczypospolitej.

Artykuły henrykowskie noszą nazwę od imienia pierwszego władcy elekcyjnego. Zawierały najważniejsze prawa, które gwarantowały niezmiennosc ustroju. Określały prawa i obowiązki króla.

Oto najważniejsze artykuły:

- Król podlega prawom Rzeczypospolitej
- Król może zasiąść na tronie tylko za sprawą wolnej elekcji
- Król ma obowiązek co dwa lata zwoływać sejm na okres 6 tygodni

- Król nie może wypowiedzieć wojny i zawierać pokoju bez opinii senatu
- Król nie może zwoływać pospolitego ruszenia i nakładać nowych podatków bez zgody sejm
- Szlachta może wypowiedzieć posłuszeństwo królowi jeżeli łamie prawa Rzeczypospolitej.

Po raz pierwszy w historii szlachta zagwarantowała sobie prawo buntu jeżeli naruszone zostaną jej podstawowe wolności – prawa i przywileje polityczne.

Każdy kandydat, próbował pozyskać polską szlachtę dla swojej kandydatury. Obce poselstwa przybywały na sejm elekcyjny i przedstawiały „program”. **Pacta conventa** – osobiste zobowiązania elekta wobec szlachty. Są to obietnice, które przyszły król zobowiązywał się wypełnić w przypadku wyboru. Henryk Walezy obiecywał np., że spłaci długi Zygmunta II Augusta, będzie kształcił polską młodzież we Francji na własny koszt, zbuduje flotę.

Artykuły henrykowskie i pacta conventa zostały włączone do przysięgi koronacyjnej. Jeszcze bardziej uzależniły one króla od sejm, a działalność polityczna monarchy została poddana kontroli.

Wolna elekcja odbyła się w kwietniu – maju 1573 r. Szlachta wybrała Henryka Walezego na króla. Sejm koronacyjny odbył się w Krakowie w 1574 r.

2. Ostatecznie ustalono następujące zasady wolnej elekcji

W wolnej elekcji mógł wziąć udział każdy szlachcic – mógł, ale nie musiał. W praktyce na pole elekcyjne udawała się część szlachty.

- 1) władzę w państwie przejmował **interrex** – prymas Polski, który reprezentował państwo na zewnątrz i kierował administracją do czasu wyboru nowego króla. Prawa i porządek w państwie pilnował **marszałek wielki koronny**, oraz konfederacja kapturowa szlachty zwana „**kapturem**”
- 2) okres bezkrólewia rozpoczynał **sejm konwokacyjny**, zawiązywany pod laską konfederacji, który określał czas i miejsce wolnej elekcji. Posłowie ziem wiązali się w konfederację generalną szlachty czyli „kaptur”, zatwierdzano skład sądów kapturowych funkcjonujących w okresie bezkrólewia w poszczególnych ziemiach.
- 3) **sejm elekcyjny** – wysłuchiwał obcych poselstw, które reprezentowały kandydatów na elekta i układał **pacta conventa**. Pacta conventa miały charakter publiczno prawny i były umową pomiędzy szlachtą i wybranym elektem. Dotyczyły: polityki zagranicznej, wojska, zobowiązań finansowych itp. Potem następowała elekcja.
- 4) **elekcja** - odbywała się na polu elekcyjnym na błoniach Woli pod Warszawą. Szlachta głosowała na zjeździe województwami w obecności posłów, którzy odnosili jej głosy do senatu. Wybór króla miał być jednomyślny. Wybór króla ogłaszał marszałek.
- 5) **sejm koronacyjny** - kończył okres bezkrólewia. Zbierał się w Krakowie. Koronacji dokonywał prymas. Król zaprzysięgał **artykuły henrykowskie** i pacta conventa, składał przysięgę koronacyjną i zawiadamiał obce dwory o odbyciu koronacji. Następnie sejm koronacyjny zatwierdzał prawa uchwalone podczas bezkrólewia.